

AVRUPA'DA ÜNİVERSİTELERİN OLUŞUMU

Ortaçağda İlk Üniversiteler: Studium Generale

Fatih RUKANCI - Hakan ANAMERİÇ

(Felsefe Dünyası, 2004-11, Sayı 39 ve Norman DAVIES, Avrupa Tarihi (Çeviri Editörü: M.A. KILIÇBAY), İmge Kitabevi, s.390, Ankara, 2006'dan Aktarılmıştır)

15. yüzyılın sonuna kadar İslam Medeniyetindeki bilimin düzeyi, özellikle temel bilimler ve tıp bilimlerinde Batı Avrupa'dan oldukça ileride idi. Doğu medeniyetlerinin birçoğu da batıdan daha üst düzeyde idiler. Avrupa'nın gerilemesinde Romanın çöküşü ve devamında diğer pek çok faktör etkili olmuştur. Orta Çağ Avrupa'sında eğitim sistemindeki değişim de bunlardan birisidir. MS.529'da Platon'un Academia'sının kapatılması ile din dışı okullar tamamıyla ortadan kalkmıştır. Bu okulların yerini Hristiyanlık dininin inanç ve davranış sistemlerinin anlatıldığı ve din adamlarının yetiştirildiği kilise okulları almıştır. Orta Çağ Skolastik döneminde eğitim ve öğretimin sürdürüldüğü ve bilgi üretiminin gerçekleştirildiği kurumlar olarak 12. yüzyıla kadar katedral ve manastır okulları ön plandadır. Avrupa zaman içinde bunu tersine çevirebilmeyi başarabildi ise bu süreçteki en önemli yapı taşlarından birisi olarak üniversitelerin yükselişini vurgulanmaktadır. Katedral ve manastır okulları 12. yüzyılda etkilerini kaybetmiş ve üstünlüklerini üniversitelere kaptırmışlardır.

Haçlı seferleri ve sonrası süreçte Avrupa'da pek çok alanda büyük dönüşümler yaşanmıştır. Bunlardan birisi de batının modern üniversitelerinin ilk işaretlerinin ortaya çıkışıdır. Davies (2006) bu durumu şöyle ifade etmektedir; “On ikinci yüzyıl Rönesans’ı” ilahiyat dışında dindışı öğrenimin de önemli olduğu ilkesinin ortaya koymuştu. Fakat eğitim kurumlarının Kilise izni olmadan kurulabileceği kabul edilebilir değildi. Dolayısıyla, İlahiyat, hukuk, tıp, sanat ve felsefe ile müzik olarak dört veya beş fakülteye ayrılan *Studium Generale*, yani, üniversite beratla kuruluyor ve özerk bir örgütçe yönetiliyordu. Bologna’dan (1088, 1215’te tekrar kuruldu) sonra Paris (1150) ve Oxford (1167) kuruldu. 1300 yılına gelindiğinde İtalya, Fransa, İngiltere ve İspanya’da bir dizi üniversite kurulmuştu ve başkaları da kurulacaktı.” (Bkz. Tablo 1).

Batı Dünyası'nda 17. yüzyılda gerçekleşmiş olan bilimsel devrimi, 12. ve 16. Yüzyıllar arasında ortaya çıkmış olan bilimsel, toplumsal ve siyasi olaylar hazırlamıştır. Bu olayları şekillendiren ve Batı Dünyası'nda bilimsel devrimin ortaya çıkmasında etkili olan üç temel etmen vardır. Bu etmenlerden birincisi 12. ve 13. yüzyıllar boyunca Yunan ve İslam bilimsel eserlerinin Latinceye çevrilmesidir. İkinci etmen, Orta Çağ'da üniversitelerin ortaya çıkması ve yaklaşık 800 yıl boyunca bir kurum olarak varlıklarını devam ettirmeleridir. Üçüncü etmen ise; din ve bilimin, birer etkinlik olarak birbirinden ayrılmasıdır. Bu ayrılma sonucunda Orta Çağ'da giderek iki farklı düşünsel etkinlik, bilgi üretme yöntemi ve bilgi türü ortaya çıkmıştır. Albertus Magnus (1193-1280) ile başlayıp Thomas Aquinas (1225-1274) ile yerleşen bu anlayışa göre, din ve bilim ayrı alanlarda bilgi üretmeli ve ürettikleri bu bilgileri kendi yöntemleriyle ve birbirlerine müdahale etmeden yorumlamalıdır. Thomas Aquinas'a göre inanma ile bilmenin alanları ayrıdır, inanmanın dayanağı inanç; kaynağı Kutsal Kitap ve din otoriteleri; bilimin dayanak noktası ise akıl ve kaynağı da doğadır. Bu yaklaşım ile din ile bilimin çalışma alanları birbirinden ayrılmakta, bu iki alanın doğruları ve yanlışları önceden olduğu gibi uzlaşmaya çalışılmamakta ve sorunlarını kendi yöntemleriyle çözümlemeleri öngörülmektedir.

Orta Çağ Batı toplumunda üniversitelerin oluşumu ve yükselişinde din dışı konularda eğitim görme gereksinimi çerçevesinde oluşan kurumlara dikkat çekilmektedir. 13. yüzyıl öncesinde uzunca bir süre bugünkü anlamda üniversitelere benzer eğitim ve öğretim kurumları yoktu. Hristiyan öğrenciler, Avrupa'da üniversiteler henüz kurulmamışken İspanya'daki İslam eğitim kurumlarına gitmekteydiler. Orta Çağ üniversitelerinden önce Avrupa'da kilise, katedral ve manastır okulları ve bir de özel hocaların belli bir gruba ders verdikleri merkezler vardı. Bu merkezlere "**Studium generale**" adı verilmekteydi. Böylece Avrupa'nın birçok şehrinden çeşitli konularda eğitim görmek isteyen çok sayıda öğrenci Studium generallerde toplanmıştır. Studium generallerin tarihi İtalya'da başlar; bu kurumlarda eğitimi verilen konular din dışı olmakla beraber, bu okullar da kilise tarafından denetlenmekteydi.

Studium generaller olarak isimlendirilen ve ilk üniversiteler olarak kabul edilen bu okulların ortaya çıkışı iki temel nedene bağlanır. Bunlardan ilki, Orta Çağ Batı Avrupa'sının 8.yüzyıldan itibaren ciddi bir biçimde İslam medeniyetiyle etkileşime girmesi, kentleşmenin ortaya çıkışı ve din adamlarının bilgi düzeyinin artmaya başlamasıdır. İkincisi ise, bir kurumsal birlik fikrinin ortaya çıkması ve böylelikle Orta Çağ Batı Dünyası'nda kiliseler, manastırlar ve diğer dini kurumların bir hiyerarşi içerisinde yer alarak araştırma yapan, bilgi üreten kurumlar haline gelmeleridir. Günümüzdeki üniversite ismine kaynaklık eden "*Undversitas*" terimi ise, o dönemde çoğunlukla öğrenci kitlesini belirtmek için kullanılmaktaydı ve özellikle yabancı uyruklu öğrencilerin başka bir milletten olduğunu çağrıştıran bir terim olarak kullanılıyordu. "**Universitates**" teriminin erimesi ve kısaltılmasıyla "**Universitas**" haline dönüşen terim Orta Çağ boyunca zamanla bir takım terimsel ve kavramsal farklılıklarını yitirmiş ve universitas tek başına kullanılmaya başlamıştır. Dolayısıyla Orta Çağ'da universitas yani, üniversite kelimesi bugünkü anlamında değil, "**Corporation**" dernek, kurum anlamında kullanılmaktaydı.

İtalya, Fransa ve İngiltere'deki ilk üniversitelerin kurulma aşamasında İspanya'da (Endülüs) İslam Uygarlığı tarafından daha önce kurulmuş olan eğitim kurumlarından esinlendiği görülmektedir. Hukuk eğitimi almak isteyen bu öğrenciler bir araya gelerek 1158 yılında Bologna'da Hukuk eğitimi veren bir üniversitenin kurulmasını sağlamışlardır. İtalya'da Salerno ve Bologna'da tamamıyla Arapça metinlerin Latince çevirileriyle derslerin okutulduğu tıp okulları da vardı. Bu okullar aynı zamanda katedral okulları ile üniversiteler arasındaki bağı da sağlıyorlardı. Bologna'daki üniversite Salerno Üniversitesi'nin aksine gerçek anlamda üniversite literatürüne katkıda bulunan ürünler vermiştir. Paris'te 1200'den önce kurulmuş ve din eğitimi veren üç okul bulunmaktaydı. Bunlar dışarıdan gelen öğrencilere din eğitimi veren Notre Dame, St Victor ve St. Genevie adlı din okullarıydı. Paris Üniversitesi'nin kurulması, Bologna Üniversitesi'nin kurulması ile aynı tarihlere rastlamaktadır ve bu üniversitenin kuruluşunda 11. yüzyılın sonunda Paris'te kurulan ve yukarıda sözü edilen bu üç okulun önemi büyüktür.

Studium generale adıyla kurulan bu üniversitelerin resmi olarak tanınması ve faaliyet göstermesi için papa, kral ya da imparatorlardan resmi izin almaları gerekliydi. Bu bağlamda 1225 yılında İmparator II. Frederick'in resmi buyruğuyla ilk Studium generaleler Napoli'de bir ün ve saygınlık kazanarak yasal izinli kurumlar haline gelmişlerdir. Bunu takiben benzer bir uygulamayı Papa IX. Gregory Toulouse'da 1229 yılında gerçekleştirmiştir. Avrupa'da diğer Studium generaleler papanın ya da imparatorun emriyle birbiri ardına kurulmuştur. 1292 yılında Paris ve Bologna'daki Studium generaleler Papa IV. Nicholas'm emriyle resmi nitelik kazanmışlardır. Oxford Üniversitesi de bu geleneğin devamı olarak 1254 yılında Papa IV. Innocent'in izniyle kurulmuştur. İngiltere'de 1209 yılında kurulmuş olan bir diğer Studium generale de Papa XXII. John'un emriyle 1318 yılında resmi nitelik kazanan Cambridge

Üniversitesi'dir. Kuzey İtalya'da Bologna'dan ayrılan öğrenciler tarafından kurulan Reggio Üniversitesi ve 1160'da bir hukuk okulu ile birleştirilen ancak gerçekte tıp okulu olan Montpellier Üniversitesi, Avrupa'da kurulan diğer iki önemli eğitim kurumudur. Orta Çağ'da kurulan bu ilk üniversiteler, gerek idari yapı gerekse eğitim sistemleri yönünden farklı özellikler göstermekteydi ve bu özellikleriyle Avrupa'da kendilerinden sonra kurulan üniversiteler için model oluşturmaktaydılar. 1348-1450 yılları arasında Avrupa'da faaliyet gösteren Studium generallerinin sayısının 1500'lerde 52'ye kadar yükseldiği görülür. Kısa bir süre sonra Avrupa'da birçok Studium generale ortaya çıkmış, sonraki 300 yıl boyunca çeşitli kentlerde çok sayıda üniversite kurulmuştur.

Orta Çağ üniversitelerindeki öğretim üyelerinin büyük çoğunluğu din adamlarından oluşmaktaydı. Öğretim üyeleri bildiklerini öğrencilere aktarıyorlar, öğrenciler de sorular karşısında öğretim üyelerinden öğrendiklerini aynen tekrar ediyorlardı. Yapılan tartışmalar, gerçekleri ortaya koymak için değil, geçmişten beri bilinenleri tekrarlamak ve güzel konuşma alışkanlığı kazanmak içindi. Bir öğretim üyesi belirli bir ders kitabından (örneğin Aristoteles'ten) alıntılan okur, standart yorumlarla o ders kitabını, o metni öğrencilere aktarır öğretirdi. Bu sözlü aktarım sonucunda öğrenciler balmumu tabletler üzerine ya da çok az da olsa parşömenler üzerine ders notlarını kaydederlerdi. Sınıfta genellikle öğretim üyesine soru yöneltilemezdi. Öğretim üyesinin derse ilişkin olarak tutturduğu notlar öğrenciler tarafından üzerinde durup düşünülmezsizin aynen yazılır, yani kopya edilirdi. Orta Çağ üniversitesinde yoğun, disiplinli ve sıkıcı bir öğretim programı ve kampus yaşamı vardı. Bir Orta Çağ üniversitesi öğrencisi için günün kampus bekleşiminin tüm şehirde yankılanan alarmıyla sabah saat 5'te başlardı. 5'ten 6'ya kadar toplanırlar ve saat 10'a kadar ders görürlerdi. Ders sonunda pek lezzetli ve hoş olmayan bir çorba ve az biftek vb.den oluşan bir öğle yemeği yenirdi. Öğle yemeğinden saat 5'e kadar derse devam edilirdi. Akşam yemeğinden sonra yatma saati olan 9 ya da 10'a kadar öğrenciler ödevlerini yaparlardı. Bu program ancak ibadet günlerinde ve dini bayramlarda yani üniversitelerin kapalı olduğu günlerde bozulurdu. Tatil günlerinde öğrenciler seyahat edip oyun oynarlar ve bazen kampus dışında da araştırma yaparlardı. Bu şartlar altında çeşitli nedenlerle öğrencilerin yaklaşık olarak 3/2'si altı yıllık zorunlu eğitimi tamamlayamazdı. Bu başarısızlığın önemli nedenlerinden biri öğrencilerin şehirlerdeki eğlence merkezlerinde vakit geçirmeleridir. Bir diğer neden ise öğrencilerin 12 yaş gibi erken bir dönemde üniversite eğitimi için evlerinden ayrılmaları ve yetişkin bir insan gibi davranmayı öğrenecek sağlıklı bir çevreyi her zaman bulamamalarıdır. Eğitime başladıktan üç ya da dört yıl sonra öğrenciler bir öğretim üyesi ya da öğretim üyeleri komitesi tarafından sözlü sınava alınırldı. Eğer öğrenci bu sınavı geçerse *bachelor* derecesi alırdı.

Erken yeniçağ Avrupa'sında Orta Çağ üniversitelerindeki ders programlarında bir değişiklik olmamış sadece bu programlar genişletilmiştir. Bugünkü anlamda üniversite modelinin de 13-14. yüzyıllar arası Geç Orta Çağ'da oluşmaya başladığı görülmüştür. Ders programları ve içeriklerinde yaşanan genişlemeler 15. Yüzyıldan sonra hız kazanmış, şiir, etik, tarih, coğrafya, kimya, jeoloji, meteoroloji, doğa tarihi, iktisat, botanik, fizik gibi konuların eklenmesiyle üniversitelerde yeni kürsüler açılmış, bu da uzmanlaşmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Orta Çağ'da üniversitelerin kurulmaya başlamasıyla aydınlar, bilim adamları, filozoflar, hukukçular, tıp doktorları, edebiyatçılar, misyonerler ve din adamlarından oluşan ve "clerisy" (ulema / bilim adamları) adı verilen, bilgi üreten ve onu aktaran bir sınıf ortaya çıkmaya başlamıştır. Clerisy içinde çoğu doktor ve hukukçu olan bilgili, dindışı kişiler topluluğu vardı. Orta Çağ üniversitelerindeki eğitim sayesinde fakir halkın ve gençlerin belli bir statü ve güç kazanması sağlanmıştır.

Tablo 1: Avrupa’da Üniversitelerin Kuruluşları (1088 – 1912)

Üniversite	Yıl	Üniversite	Yıl	Üniversite	Yıl
Bologna	1088 (1215)	Glasgow	1451	Camerino	1727
Paris	1150 (1208)	Valencia	1452	Göttingen	1733
Oxford	1096 (1167)	Greifswald	1456	Erlangen	1743
Salerno*	1173	Freiburg	1457	Moskova	1755
Palenzia	1178	Basel	1459	Ljublijana	1774
Reggio	1188	Ingolstadt	1459 (1472)	Zagreb*	1776
Vicenza	1204	Nantes	1460	Palermo*	1779
Cambridge*	1209	Bourges	1463	Lemberg	1784
Salamanca	1218-19	Bratislava	1465	Harkov	1804
Padova	1222	Cenova*	1471	Kazan	1804
Napoli	1224	Trier	1452 (1473)	Lille	1808
Vercelli	1228	Saraogossa	1474	Lyon	1808
Toulouse	1229	Mainz	1476	Rennes	1808
Piacenza	1248	Tübingen	1476	Berlin	1810
Valladolid	1237	Uppsala	1477	Oslo	1811
Sevilla	1254	Kopenhag	1475 (1479)	Cenova	1812
Arezzo*	1255	Parma	1483	Ghent	1815
Montpellier*	1289	Aberdeen	1495	Liege*	1815
Lizbon	1290	Frankfurt	1498	Varşova	1816
Macerata	13. yy.	Alcala	1499	Bonn	1818
Lerida	1300	Valencia	1500	St.Petersburg	1819
Roma	1303	Wittenberg	1502	Madrid	1822
Avignon	1303	Avila	1504	Londra	1826
Orleans	1306	Marburg	1527	Münih*	1826
Perugia	1308	Granada	1531	Zürih*	1826
Coimbra	1308	Konigsberg	1544	Bern*	1834
Treviso	1318	Jena	1558	Brüksel*	1834
Cahors	1332	Cenevre	1559 (1876)	Kiev	1834
Angers	1337	Olomouc	1570	Atina	1837
Grenoble	1339 (1542)	Leiden	1572	Messina	1838
Pisa	1343	Oviedo	1574 (1608)	Munster*	1843

Prag	1347	Helmstedt	1575	Quenn's Belfast	1850
Perpignan	1350	Vilnius	1578	Marsilya	1854
Huesca	1354	Altdorf	1578	Jazzy	1860
Siena	1357	Edinburg	1582	Bükreş	1864
Pavia	1361	Graz	1586	Odessa	1865
Krakow	1364 (1400)	Dublin	1592	Cluj	1872
Viyana	1365 (1385)	Cagliari	1596	Czernowitz	1875
Orange	1365	Harderwijk	1600	Amsterdam	1877
Pecs	1367	Giessen	1607	Stokholm	1877
Erfurt	1379	Groningen	1614	Manchester	1880
Heidelberg	1385	Rinteln	1621	Birmingham	1880
Cologne	1388	Strassburg*	1621	Fribourg	1889
Buda	1389	Salzburg	1623	Luosanne*	1891
Ferrara	1391	Dorpat	1632	Wales*	1893
Barcelona	1401 (1450)	Utrecht	1634	İstanbul	1900 (1453)
Wurzburg	1402	Sassari	1634	Leeds*	1904
Torino	1404	Pest	1635	Liverpool*	1904
Aix-En-Provence	1408	Abo	1640	Sofya	1904
Leipzig	1409	Bamberg	1648	Belgrad*	1905
St. Andrews	1411	Durham	1657 (1837)	Bristol	1909
Rostock	1419	Kiel	1665	Debrecen*	1912
Dole	1422	Lund	1666		
Louvain	1425	Innsbruck	1672		
Poitiers	1431	Modena*	1683	(*) Daha eski bir kurumun üzerine kurulan üniversite. Parantez içi (tarihler), yeniden kuruluş tarihini işaret etmektedirler.	
Caen	1432	Besançon	1691		
Bordeaux	1441	Halle	1693		
Catania	1434-44	Breslau	1702		
Barcelona	1450	Dijon	1722		

Kaynak: L.Jilek, Historical Compendium of European Universities, Cenevre, 1983 (Aktaran: N.Davies, Avrupa Tarihi (Çeviri Editörü: M.A.Kılıçbay), İmge Kitabevi, s.1308, Ankara, 2006).

Avrupa'da Üniversitelerin Kuruluşları, 1088-1912

Bologna	1088	Glasgow	1451	Camerino	1727
Paris	y.1150	Valencia	1452	Göttingen	1733
Oxford	1167	Greifswald	1456	Frangen	1713
Salerno*	1173	Freiburg	1457	Moskova	1755
Palencia	y.1178	Basel	1459	Ljubljana	1774
Reggio	1188	Ingoisladl	1459 (1472)	Zagreb*	1776
Vicenza	1201	Nantes	1160	Palermo*	1779
Cambridge*	1209	Bourges	1463	Lam&eig (Lwow)	1784
Salamanca	1218-19	Bratislava (Pressburg)	1165	Harkov	1804
Padova	1222	Genova*	1471	Kazan	1804
Napoli	1224	Trier	1452 (1173)	Lille	1300
Ver cell i	1228	Saragossa	1474	Lyon	1808
Toulouse	1229	Mainz	1476	Rennes	1808
Pracenza	1246	Tübingen	1476	Berlin	1810
Va Had ol id	y.1237	Uppsala	1477	Christiania (Oslo)	1811
Sevilla	1254	Kopenhag	1475(1479)	Genova	1812
Alezzo*	1255	Parma!*	1483	Ghent	1815
Montpellier***	1289	Aberdeen	1195	Liege*	1315
Lisbon	1290	Frankfurt/Oder	1498	Varşova	1816
Macerata	[3. yü^it	Alcala	1499	Bonn	1818
Lerida	1300	Valencia	1500	St Petersburg	1819
Roma	1303	Wittenberg	1502	Madrid	1822
Avignon	1303	Avila	1501	Londra	1826
Orleans	1306	Marburg	1527	Münih*	1826
Perugia	1308	Granada	1531	Zürich*	1826
Coimbra	1308	Königsberg	1514	Bern*	1834
Treviso	13018	Jena	1558	Brüksel*	1834
Cahors	1332	Cenevre	1559(1876)	Kiev	1834
Angers	1337	Olomouc	1570	Atina	1837
Gienoble	1339(1542)	Leiden	1572	Messina	1838
Pisa	1313	Oviedo	1574(1608)	Munster*	1843
Prag	1317	Helmstedt	1575	Queen's Belfast	1850
Perpignan	1350	Vilnius	1578	Marsilya	1854
Huesca	1354	Alidmll	1578	Jazzy	1860
Siena***»	1357	Edinburg	1582	Bükreş	1864
Pavia	1361	Giaz	1586	Odessa	1866
Krakow	1361 (1400)	Dublin	1592	Cluj	1872
Viyana	1365	Cagliari	1596	Czemowilz	1875
Orange	1365	Hardertvijk	1600	Amsterdam	1877
Pecs (Funtküichen)	1367	Glessen	1607	Sloktiolm	1877
Erlurt	1379	Groningen	1614	Manchester	1880
Heidelberg	1385	Rinteln	1621	Birmingham	1880
Cologne	1388	Strassburg*	1621	Fribourg	1889
Buda (Olen)	1389	Salzburg	1623	Luasanne'	1891
Ferraia	1391	Dorpat	1632	Wales'	1893
Barcelona	1101(1150)	(Jirecfil	1634	Istanbul	1900
Wurzbitrg	1407	Sassari	1634	Leeds*	1904
Torino	1404	Pest (Tymau)	1635	Liverpool*	1904
Aix-en-Provence	1408	Abo (Helsinki)	1640	Sofya	1904
Leipzig	1109	Bamberg	1648	Belgrad*	1905
St Andrews	1111	Durham	1657 (1837)	Bristol	1909
Rostock	1119	Kiel	1665	Debrecen*	1912
Dole	1422	Lund	1666		
Louvain	1425	Innsbruck	1672		
Poitiers	1431	Modena*	1683		
Caen	1432	Besançon	1691		
Bordeaux	1441	Halle	1693		
Calania	1134-41	Breslau	1702		
Barcelona	1450	Dijön	1722		

M Orijinil metinde 'Monipell' olarak ve-
tilmişti Doğrusu MotpeUër'di! (TW n)
(*) Orijinal metinde 'Scienu' olarak ve-
tilmişir Doğrusu Siena'dı (et) o.)
(xa) Orijinil metinde 'Palma' olarak ve-
tilmişti Doğrusu Parma'dı. (ed n 1

Esas toynak L. Jinek (ya/) mecer CwvM'm oflaev'n unvavivs. Cenevre 1983

* Dena eski baf kurunun uđüne kurulan Üniversite Parma' kütahhien) yemci kuruluđu qvel emevleđien

Yukarıdaki Tablo 1300'lü yıllarda Laurentius de Voltolina tarafından Bologna Üniversitesinde bir dersin işlenişini, sınıf ortamını, giyim kuşam özelliklerini ve özellikle öğrenci tutum ve davranışlarını tasvir ediyor.